

Božidar Finka
Zagreb

O ČAKAVSKOM DIJALEKTU GRADIŠĆANSKIH HRVATA

Ovaj se prilog temelji na podacima iz opširnog rada pok. sveuč. prof. Stjepana Ivšića pod naslovom »Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca«. Rad nije završio sâm autor pa ga je priredio i doradio pisac ovih redaka.

Objavljen je u ediciji Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent) Stjepana Ivšića, München, 1971, str. 723—798.

I

Naši sunarodnjaci izvan nacionalnih i državnih granica veoma su brojni i žive raštrkani gotovo na svim širinama i dužinama zemaljske kugle. Neki su se odselili tek u novije vrijeme, najčešće pojedinačno ili u manjim skupinama, a neki su napustili svoju zemlju prije tri, četiri i više stoljeća, često u seobama koje su za sobom ostavile opustjele stare krajeve. Sada žive u nekim zemljama kao naši sunarodnjaci daleki potomci tih davno iseljenih Hrvata. Jedna oveća i kompaktna hrvatska skupina potomaka nekadašnjih iseljenika živi na područjima današnje Austrije, Mađarske i Čehoslovačke, s najpretežitijim svojim dijelom u austrijskoj pokrajini Gradišće (njem. Burgenland) pa su ti Hrvati i poznati pod imenom *gradišćanski Hrvati* ili *Hrvati Gradišćanci*.

Danas je naš interes za te Hrvate u dijaspori veoma intenzivan i raznolik, a jednako su i oni živo zainteresirani za što svestranije kulturne odnose s domovinom svojih predaka s kojom ih veže ne samo osjećaj iste nacionalnosti i iste jezične pripadnosti nego i zajednička povijest i prošlost na zajedničkom zemljopisnom prostoru prije seobe.

Hrvatska dijaspora u Austriji, Mađarskoj i Čehoslovačkoj samo je stjecajem prilika odnosno zbog međudržavnog razmeđivanja podijeljena državnim

granicama, inače ima kontinuiran slijed i živi kao kompaktna narodnosna skupina, iako među tim Hrvatima, ponekad i u istim naseljima, žive i pripadnici osnovnih nacija spomenutih država.

Masovno iseljavanje predaka današnjih gradišćanskih Hrvata, odnosno Hrvata u navedenim zemljama, bilo je najviše izazvano turskim osvajanjem naših krajeva i svim posljedicama toga osvajanja. Kao što je poznato, Hrvatska se do pod kraj 16. stoljeća, do turskoga poraza pod Siskom god. 1593, svela na »ostatke ostataka« — »reliquiae reliquiarum olim inclyti regni Croatiae«. Bježeći pred Turcima, jedni se bjegunci prebaciše preko mora u Italiju (njihovi su potomci današnji molizanski Hrvati), a veći dio dospje u Zapadnu Ugarsku i Donju Austriju, pa i u Moravsku južno od Brna. Manji je dio dospio u susjednu Kranjsku (Bijela Krajina) i Štajersku, zatim u Istru i u druge mletačke krajeve, ostavivši do danas jezičnih tragova osobito u nekim dijalektima slovenskog jezika.¹⁾

Računa se da su Hrvati u Austriji i Ugarskoj naselili oko 200 sela od kojih se 180 nalazilo u sombatheljskoj i đurskoj biskupiji (i to 54 u Vaškoj ili Željeznoj, 51 u Šopronjskoj, 4 sela u Mošonjskoj, 2 sela u Zaladskoj, 1 selo u Đurskoj županiji i 54 sela u Donjoj Austriji) i još izvan spomenutih biskupija u 20 sela.²⁾ Po istom se računanju u navedene krajeve iselilo ukupno oko 100.000 Hrvata.

Danas je broj hrvatskih sela i broj Hrvata mnogo manji. Prema Mohlu³⁾ na području su se današnjega Gradišća ponijemčila 24 naša sela, u Donjoj Austriji sva (54 sela), a pomadario ih se 17, dakle bi gubitak iznosio približno polovicu. Mnogi su se Hrvati prelili i u Slovake. Od mnogobrojnih hrvatskih sela (oko 20) na teritoriju današnje Čehoslovačke ostala su donekle hrvatska samo 3 sela kod Mikulova (Frelihov, Prerava i Dobro Pole) u Moravskoj i 3 sela u Slovačkoj (Hrvatsko Novo Selo, Dubrava i Hrvatski Grob).

Seobe naših ljudi u navedene krajeve nisu izvršene odjednom niti su svi iseljenici s istih područja. Čini se ipak da su najintenzivnije seobe izvršene tridesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća, odnosno do potkraj toga stoljeća, po nekim podacima najviše 1533. god. u Gradišće i 1584. god. u Moravsku pa se upravo te godine uzimaju kao godine doseljenja i prema njima se određuju i slave jubilarne obljetnice boravka tih Hrvata u novoj domovini.⁴⁾

Glavnina preseljenika potječe s područja sjeverno od Velebita do Pokuplja uključujući Pounje i dio Bosanske krajine (područje Valahije), zatim s područja oko Siska i sisačkog Posavlja te zapadne Slavonije. Tako dakle većina preseljenika potječe iz krajeva koji su u vrijeme seobe bili (dijelom su još i danas) čakavski, a manji dio s graničnih čakavsko-štokavskih, kajkavsko-štokavskih, kajkavsko-čakavskih ili štokavskih i kajkavskih područja. I današnji hrvatski gradišćanski govori najvećim svojim dijelom pripadaju čakavskom narječju tvoreći jedan poseban njegov dijalekat, štokavaca je znatno manje, a kajkavci su u neznatnom broju sela. I s obzirom na podrijetlo s područja gdje su već bile u procesu neke dijalekatske interferencije i s obzirom na razmještaj preseljenika na novim područjima gdje su također stvoreni uvjeti

za dijalekatske interferencije, ima među gradišćanskim govorima i miješanih i prijelaznih govora; osobito su takvi oni govori koji su izvorno bili kajkavski.

Hrvatskogradišćanski čakavski dijalekat iskorišten je i kao osnovica za hrvatskogradišćanski književni jezik koji ima već priličnu tradiciju. Sada se pripremaju i temeljni priručnici (rječnik i gramatika) za taj književni jezik. Bit će stoga korisno da se i naša stručna i kulturna javnost upozna s glavnim osobinama čakavskoga dijelekta u Gradišću; posebice se naše zanimanje potencira zbog činjenice što je taj dijalekat u višestoljetnoj izolaciji pa nije slijedio razvojni put srodnih dijalekata u našoj zemlji. A svoje je inovacije stvarao ili samo unutarnjim poticajima ili drukčijim izvanjskim utjecajima nego čakavski dijalekti u našoj zemlji.⁵⁾

II

Opće napomene o gradišćanskim čakavskim govornim osobinama

Hrvatski se čakavski gradišćanski dijalekat može u najopćenitijoj raščlambi podijeliti u dvije grupe:

U prvoj, većoj grupi razvoj je išao tako da je od nekadašnjih dugih vokala e i o (tj. ē, ō) i od nekadašnjih kratko naglašenih vokala e i o (tj. ě, ò) rezultat isti, tj. dvoglasni izgovor ie i uo.

U drugoj, manjoj grupi samo je od nekadašnjih dugih vokala e i o (tj. ē, ō) rezultat dvoglasni izgovor ie, uo, a od ě i ò ili se razvilo ē i ō (tj. e i o s akutom i duljenjem tih vokala, ali ne i s diftongacijom, npr. u Frakanavi) ili je ostalo prvotno stanje, tj. ě i ò (npr. u Stinjakima).

U nekim je govorima zastupljen fonetski arhaizam čuvanjem glasovnoga skupa lj (tj. l-i) i nj (tj. n-i) što znači da nije dobiveno ĺ i ñ (grafemi ĺ i ñ označavaju ovdje svaki samo po jedan glas, i to grafem l, onaj glas koji po književnom pravopisu pišemo dvoslovom lj, a ñ onaj glas koji pišemo dvoslovom nj). Tako je npr. dobiveno stabāuje < stabal-je (Panjgrt) ili stabāoje < stabal-je (Geca).

Početno j (tj. j-), prvotno ili protetsko, prelazi u nekim govorima u d' (tj. glas blizak našem književnom đ, ali više prednje artikulacije i obično okluziv, a ne afrikata). Otuda ima d'ime < jime, D'ive < Jive, d'ajce < jajce, d'uha < juha, d'ezik < jezik i dr.

Krajnje se l (tj. -l) u gl. pridjevu radnom gubi u nekim govorima, npr. bī < bil (Veliki Borištof), u nekima prelazi u -u, npr. biu < bil jednako kao i kotāu ili kōtau < kotal i kao u navedenom primjeru stabāuje < stabal-je (Panjgrt).

Od morfoloških karakteristika valja spomenuti znatno i veoma prošireno širenje nastavka -ov // -ev u gen. pl. imenica svih rodova, npr. iglov (prema igla), rebrov (prema rebro), pripetehev (prema pripeteše), materev (prema mati) itd.

Širi se i završetak -oh iz lok. pl. koji duljenjem i drugim fonetskim promjenama obično daje -ua [ili -ua]* (pošto je h otpalo), npr. na tlūa // nā tlua 'na tlima', na kōlua 'na kolima' (Hrvatski Jandrof), na kolūa (Frakanava), na vratūa // na vrātua 'na vratima', (za) nādrua 'u zanjdarju', na nāčvua 'u načvama' (Koljnof i dr.).

Poznat je nom. pl. kao fūsa, Vāzma i sl., tj. imenice muškog roda mogu u pluralu dobivati završetak karakterističan za imenice srednjeg roda. Toga, uostalom, ima i u čakavskim govorima u Hrvatskoj. Ivišić je upozorio na primjer nom. pl. lāpta prema nom. sg. lāpat na području južno od Karlovca, a sada znamo da je ta ista pojava prisutna i u nekim drugim čakavskim govorima.⁶⁾

Između semantičkih osobina veoma je uočljiva upotreba riječi nek < neg(o) u značenju 'samo', npr. on nek spi 'on samo spava', što se daje razumjeti iz primjera kao što je 'on ništa ne radi nego samo spava'. Ta je semantika riječi nek ušla i u opći gradišćanskohrvatski književni jezik.

Potniji prikaz gradišćanskih čakavskih govora

Gradišćanski su čakavski govori u velikoj većini ikavsko-ekavski. Time se oni oslanjaju na veoma prostrano područje čakavskih ikavsko-ekavskih govora u Hrvatskoj koji zauzimaju središnje područje između čakavskih ikavskih govora na jugoistoku (otprilike od zadarskog područja do jugoistočne granice čakavskog narječja) i ekavskih govora na sjeverozapadu (od Bakarskog zaljeva prema sjeverozapadu). Ikavsko-ekavsko se dakle područje prostire između navedenih područja ikavskih i ekavskih čakavskih govora uz obalu i na otocima, a zauzima i gotovo sve čakavsko područje u unutrašnjosti (ličko-pokupsko i goransko područje gdje se govori čakavski). Taj se podatak slaže i potvrđuje uvodnu tvrdnju da gradišćanskohrvatski čakavski govori potječu upravo s područja čakavskih govora u unutrašnjosti, koje je područje prije i u vrijeme seobe obasezalo mnogo šire prostranstvo nego je današnje prostranstvo čakavskih govora u unutrašnjosti Hrvatske sjeverno od Velebita, a ti su govori bili i onda kao što su i danas ikavsko-ekavski. Iako u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima kao i u čakavskim govorima u Hrvatskoj koji su ikavsko-ekavski ima raznih odstupanja u količini i vrsti ikavizma ili ekavizma, ipak se može potvrditi opće pravilo da se ti ekavizmi i ikavizmi ravnaju po poznatom zakonu Jakubinskoga⁷⁾ po kojem ekavski refleks »jata« dolazi u slogovima ispred prednjojezičnih suglasnika i stražnjojezičnih vokala, tj. ispred t, d, l, n, r, s, z kad im slijede vokali stražnje artikulacije tipa o i u. Usp. npr. tēsto prema mišit(i). Tako je i dēd < dedь, mēsto, brēza, dēlo, lēto za razliku od dītē, mlīkō, rīpa, sīme i sl.

O područjima odakle potječu gradišćanski Hrvati govori i njihova akcentuacija. Ta se akcentuacija prislanja više sjeverozapadnim nego jugoistočnim čakavskim govorima, tj. u svojem je pročišćenom obliku onakva kakva je i akcentuacija na čakavskom prostoru u unutrašnjosti Hrvatske ako se, dakako,

* Dvoglasni izgovor zbog tehničkih razloga nije mogao biti, ni ovdje ni drugdje, označen posebnim znakom.

svede na izvorno stanje. S obzirom na važnost akcentuacije i za upoznavanje naših govora i za upozoravanje na međudijalekatske odnose, ovdje se tek s neznatnim kraćenjima i minimalnim izmjenama donosi sustavni prikaz glavnih osobina hrvatskogradišćanske čakavske akcentuacije kako ga je formulirao sam prof. Ivišić:⁸⁾

Gradišćanska čakavska akcentuacija u najviše govora je ovakva:

- 1) Ima tri akcenta: kratkosilazni, čak. akut i dugosilazni;
- 2) kratkosilazni akcentat se prenosi s posljednjeg sloga u primjerima kao selò > sèlo i vīnò > vīno;
- 3) čakavski akut na posljednjem slogu prelazi obično u dugosilazni, dakle npr. letī > letī̄, cf. krú 'krv', ali drū 'drv' (Geca);
- 4) dugosilazni akcent koji je postao od čak. akuta na posljednjem slogu u većini govora skače ostavljajući dužinu na vokalu, dakle npr. letī̄ (< letī) > lètī̄;
- 5) kao letī̄ > lètī̄ vladaju se i primjeri gdje je dugosilazni u zatvorenom slogu mjesto kratkosilaznog akcenta, npr. otac̄ (< otàc) > òtac̄;
- 6) krajnji zatvoreni slog, bez obzira na krajnji konsonant, s kratkosilaznim akcentom dulji se gotovo uvijek i dobiva obično dugosilazni akcent, koji se u višesložnih riječi vlada prema točki 5), dakle: miš > miš̄, i miš > ī miš̄; danàs > dānās;
- 7) dužinā iza iskonskog akcenta nema, dakle vīdī > vīdi;
- 8) dužine ispred kratkosilaznog akcenta ostaju, a ispred dugosilaznog ili čak. akuta obično nestaju, dakle npr. mišili > mišīli, ali gen. sg. rükê (< rükē) > rükē > rükie (ie- < -e), instr. sg. rükû (< rükū) > rükū; kričī > kričī̄, grīzū > grīzū̄ i dr.
- 9) čak. akut u primjerima kao sūša, pišemo ostaje;
- 10) kratkosilazni akcentat u slučajevima kao klīnac — klīnca, pālac — pālca izmjenjuje se s akutom, dakle klīnac — klīnca,
- 11) od ä, ě (kojega god postanja) i ò osim na krajnjem slogu bude ā, ē i ō, dakle blāto > blāto, zēta > zēta > ziēta, kōlo > kōlo > kuōlo;
- 12) zatvoreni slogovi s vokalom i i u i osim krajnjih s kratkosilaznim akcentom dulje se dobivajući čak. akut, dakle npr. čīzma > čīzma, črišna, > črišna, mišlīmo > mišlīmo i dr.

U ovih 12 točaka sadržana pravila pokazuju osobito promjenu ī, ū, ò, ā, ě u ī, ū, ō, ā, ē, i to za ò, ā, ě u otvorenom i zatvorenom slogu, a za ī, ū u zatvorenom slogu.

Duljenja ne bude samo u nekim slučajevima; nema ga na kraju riječi, npr. gen. sg. dnā; ispred infinitivnoga -t, npr. pišàt > pišat, molīt > molit, ali

grīst < grīsti, priest < prēst < prēsti; u nekim primjerima, kao npr. črišnov prema črišna.

U sumarnom pregledu akcenatskih osobina hrvatskogradišćanskih čakavskih govora razložno je reći da se glavne akcenatske osobine vežu za govorne tipove kakvi su u mjestima Stinjaki, Frakanova, Borištof i Novo Selo.

Evo za ilustraciju nekoliko komparativnih primjera:

1. vīnō, otāc — ocā, letī, sūša, klīnci (Stinjaki);
2. vīno, otāc — đca, letī, sūša, klīnci (Frakanava);
3. vīno, đtāc — đca, lētī, sūša, klīnci (Borištof i Novo Selo).

Za određivanje vremena seoba i njihovih ishodišta važan je pokazatelj i leksička građa. Na temelju se te građe također može reći da se »gradišćanski govori i leksički povezuju s našim čakavskim govorima na jugu od Kupe i sa susjednima kajkavskima između Kupe i Save«. ⁹⁾

Gradišćanski čakavci npr. mjesto riječi kiša imaju riječ gōdina (ili guōdina) isto onako kako tu riječ u značenju 'kiša' imaju i kajkavci na jug od Save i čakavci na jug od Kupe. Isti je odnos i u uporabi riječi vėkli (kajkavski) ili vākli (čakavski) kako nazivaju otkose Gradišćanci i naši kajkavci i čakavci južno od Save i Kupe. Gradišćanska je i riječ zjūlo 'otvor u starinske peći', a riječ zūlō (zjulo) u istom značenju poznaju i čakavci oko Karlovca. Hrvatskogradišćanska je i riječ lapāt > lāpat 'njiva', a tu riječ govore i kajkavci i čakavci na jug sve do Otočca, s lokalnim akcentom lāpat ili lapāt.

Nabrajanje nekih leksičkih slaganja između hrvatskogradišćanskih govora i naših kajkavskih i čakavskih govora na područjima odakle je potekla glavnina gradišćanskih preseljenika zaključit ćemo jednom izrazitom jezičnom osobinom tipičnom za jedne i za druge spomenute govore. Ono što bi se u našem književnom jeziku reklo kondicionalom za prošlost, kazuje se u Gradišću perfektom glagola htjeti, npr. đtāc mu je tī(l) govōrit 'otac bi mu govorio'. Takva je upotreba glagola htjeti tipična i za mnoge ličko-pokupske govore.

Razumljivo je što Hrvati Gradišćanci nemaju u svojim govorima turskih riječi kojih u većoj ili manjoj mjeri ima u svim našim govorima, pogotovu u onima koji se nalaze na područjima nekadašnje turske dominacije ili direktnijeg turskog utjecaja. Turcizmi su u gradišćanskim govorima izostali iz jednostavnoga razloga što su preci današnjih hrvatskih Gradišćanaca napustili svoju zemlju upravo bježeći od Turaka i ispred Turaka. Nekoliko turcizama poznatih i gradišćancima (npr. žep — žiep, bašća, dilber) došlo je i primljeno u gradišćanske govore posredno, uglavnom preko pjesama u kojima se nalaze spomenute i još neke druge riječi turskoga (orijentalnoga) podrijetla.

Podaci o govornim osobinama nekih dijalekatski reprezentativnih sela

BORIŠTOF

Upitna je zamjenica: ča.

Akcenat:

1. dān > dān
2. nōž > nōž // nūož, sūd > sūd, ōn > uōn
3. perō > perō
4. potōk > potōk > potuōk > pōtuok
5. vīnō > vīno
6. nīmāc nīmāc
7. letī > lēti, vodē > vodie > vōdie
8. pīsāl > pīsāl — pīsali > pisāli, vēzāl > vīezāl — vēzāli > vezāli
9. rūkē > rūkie // rŭkie, trēsē > trēsie
10. cidīmō > cidīmō > cidīmo, analoški i cidīm, prēdēmō > prediemō > prēdīemo, analoški i prēdiem
11. vīdī > vīdi, prōdāli — prōdāli > pruōdāli
12. rēžē > riže (ali: bērie < berē < berē, ōrie < orē < orē; kōžē > kōžie > kōžie > kuōžie, ali: gužve > gužve, crikve > crikve)
13. vēžē > viēže, pīše > pīše, pored: vīže, pīše
14. gūžva > gūžva, pored: gūžva
15. desēti > desiēti
16. korīto > korīto
17. čist > čist; zatvoreni krajnji naglašeni slogovi uvijek su dugi, npr. otāc > otāc > ōtāc, kūcāk < kūcāk, ali pās (psā)
18. sīto > sīto
19. čizma > čizma, jŭtro > jŭtro, gūska > gūska, korītce > korīce, sītce > sīce, črišna, gen. pl. črišan, brītva, pīple...
20. klīnac — klīnca > klīnac — klīnca, ponedīlak — ponedīlka > ponedīlak — ponedīlka
21. teškī, slatkī, vrlī... gen. pl. lopāt
22. čak. akut koji je dao dugosilazni na kraju: sūd > sūd, ziēt > zīet (vẏzeti i zetz): mŭoj zīet će zīet.

Glasovi:

- a) ō, ē, ā > ō, ē, ā (< ō i ō, ē i e, ā i a s tromim akcentom — osim na kraju): bōga, zēta, žāba > buōga, ziēta, žāba; dāsku > dāsku, dakle je: ō = ō ili uō, ē = ē ili iē, ā = ā (obično a s tromim akcentom ili ā): kuōra, pl. siēla, piēra, liēto, lopāta > lopāta itd.
- b) ô, ê > ūo, ĩe (< e, ē, e nazalno): būog, mŭost, nŭož // nōž, ūon, piēc
- c) ū, ĩ, ř u zatvorenom slogu, ako prvi suglasnik nije j, l, ĩ, m, n, r, v, bude

ū, ĩ, r (s čak. akutom): zūtra, gūska, tĭkva, čerĭšņa, vrtni, grdne; uspor. i primjere pod br. 19

- d) 1. ě = i: cĭdĭm, cidĭmo, šinokoša (cf. sieno), nĭmāc, ponedĭlak, divūojka, riže.
2. e = liĕto, sieno (cf. šinokoša)
e) —l > Ø (u glagol. prdjeva radnoga): dūoša 'došao'
f) Još nekoliko fonetskih osobina: sieno ali šinokoša, šuša mj. suša, višina mj. visina; ledvenica mj. ledenica.
g) Govori se samo: vičera i vičerāt.

I z m o r f o l o g i j e:

Nom. pl. voli ne volovi, ali samo svatovi.

U promjeni brojeva karakteristično je: dvĭmi, trĭmi (kolĭmi), ali dual: ušĭma, očĭma.

U s p o r e d b e:

Borištof (čakavski): duđša sam po pōslu

Bandol (štokavski): dđša sam po pōslu (pōslu)

FRAKANAVA

Upitna je zamjenica ča:

F o n e t i k a i a k c e n a t:

1. ē > Frakanāva, gen. Frakānavĭe (cf. od sriedĭe), vodā > vodā, gen. sg. vodē > vodĭe, starĭna — od starĭnĭe
2. ō > uo: sobuōta (:sobōta?, sobōta?), utuōrka (:utuōrak), na kolĭa
3. ä, ò, ě (preneseno) > ā, ō, ě: dāska, ak. sg. dāsku, vōda, ak. sg. vōdu, zĕmja, ak. sg. zĕmju. Uspor. i ove primjere: s tōbom, dĕlali, debĕli (:debĕli). Prema tome razlika ō : ūo može pomoći za utvrđivanje akcenta čak. akuta, kratkosilaznog i dugosilaznog, tj. nōž ili nōž daje nuož, danas nūož, ali (lok.) // instr. pl. (s) pōpi > (s) pōpi, koje prema tome ne odgovara starijemu pōpĭ, tj. nije bilo stadija: nom. sg. pōp, nom. pl. popĭ, instr. pl. pōpĭ, nego je od stadija: a) pōp — popĭ — pōpĭ nastalo b) pōp — popĭ — pōpi, c) pōp — pōpi-pōpi. — Moglo je biti ovako:

1. stadij: pōp — popĭ — pōpi
2. stadij: pōp — popĭ — pōpĭ
3. stadij: pōp — popĭ — pōpi
4. stadij: pūop — pōpi — pōpi
5. stadij: pūop — pōpi — puōpi.

Razlika: ô, ê > ūo, ĩe, i ò, ě > ō, ě treba da posluži za određivanje kronologije i kvalitete akcenta u položaju. Prema tome bi bilo, npr.:

- a) trġōvac — trġōv-ca → trġūov-ca → trġuōv-ca
 trġōvac — trġōvca → trġūovca → trġuōvca
- b) lonâc — loncâ — loncî → lōnci // lōnci, gen. pl. lōnâc
 lonâc — lōnca — lōnci → lōnci — lūnci // luōnci, gen. pl. lōnac.

Ako je položajna duljina ô ili õ stara, onda je uo moguće; moralo je dakle biti jedno vrijeme:

1. lonâc — loncâ — loncî — lōnâc, onda:
2. lonâc — loncâ — lōnci — lōnâc, onda:
3. lonâc — loncâ — lūnci // luōnci — lōnac
4. lonâc — loncâ — lūnci // luōnci — lōnac
5. lonâc — lōnca — lūnci // luōnci — lōnac.

Ako duljenje nije staro, onda bi u položaju õ davalo õ, dakle divōjâk > divōjk (gen. pl.), a jednako i divōjka (nom. sg.).

4. -av > au: Frakanauci, frakanâuski
5. -ul > -ū: çû 'çuo'
6. -l > -u: rēkau (rēkla), vakâu (< vakal)
7. -rl > -r: zâpr... ùmr.

Po Ivšićevu mišljenju, akcenat je kao u Jurkovu Selu u Žumberku, samo je zatvoren slog otegnut. Pri tome se pojam zatvorenosti sloga ne mora u svemu podudarati sa stanjem u hrvatskom književnom jeziku, npr. lapât -- lăpti > lapât — lăpti (= iă-pti).

Iz morfologije:

- nom. sg. vakâu, gen. sg. vâkla, lok. sg. vâkli, lok. pl. vâkli
 nom. pl. lăpti: nom. sg. lapât, lok. pl. na lăpti: lok. sg. na lăpti
 nom. pl. sēla > sēla, lok. pl. sēli > sēli
 nom. pl. snōpi, instr. pl. snōpi
 nom. pl. kōla, lok. pl. kolūa (koluâ), instr. pl. kuōli (kuōli)
 nom. sg. starâc, nom. pl. stârci, gen. pl. starcūou, instr. pl. stârci
 nom. // ak. pl. vrâta (zâpri vrâta), lok. pl. vratūa (ča stojîš na vratūa)
 Pridjev određeni kisēli, debēli, širōki.

Neke novotvorine:

1. povijem — povijemō — povijedū (: pîjem...) od infinitiva povît (cf. u Oštarijama: pōvijem — povijemo — pōvijū; Usp. Rad JAZU 180, 56)
2. lok. pl. -ō: na kolūa, na năcvua, na klūa
3. gl. iter. -evât (cf. u Oštarijama: očekievat, ib.)

STINJAKI

Upitna je zamjenica ča.

Neke fonetske i akcenatske osobine:

1. ē > ie: oriēn, grizîe, svîežu zîeca, restîe // restîē riebâc
2. ê > e // (ie): rēkli, dēlaš, zîeca (gen. sg.)

3. ě > i // e (samo sporadički): cīsta 'cesta', gñizdò, dītĕ, mīsto, did;
dĕlat, sĕno, otĕle, koliĕna, ali kolĭno (cf. pl. imiĕna u Pinkovcu)
4. ō > o // uo: domŏm
5. ò > o: prŏšal
6. ā > a: rie^obāc, obr^oāz
7. đ > d: lie^ođĕ
8. ĺ > l; va dŭplĭ, čak i j > l; ŭlĕ 'oje'
9. h > Ø: trohu > trŏ 'malo'
10. v > va: va dŭplĭ
11. e- > Ø: ezĭk > zĭk 'jezik'
12. o- > Ø: br^ovĕ < obr^ovĕ, blŏk 'oblok'
13. i- > Ø: glĭca (u bora) 'iglica'

Dakle, početni neakcentuiran vokal > Ø: uspor. br. 11, 12, 13.

14. ra > re: restĭe, rie^obāc
15. r > er // ar: f. umĕrla: m. ŭmar, pĕrle 'prije'
16. -m -n, odnosno -am // -n > um // /n: ĭmun 'imam', edŭn dŭn 'jedan dan'
17. a) čĭst obr^oāz, zĭk 'jezik', rie^obāc
b) perŏ, vĭnŏ
c) berĭe ... restĭe
d) lĭto, pl. litā, nebesā, restĭĕ

Poluakut često: tromi akcenat > ā.

Iz morfologije:

na orĭu, na zĭku, na laptŭ orĭe, va duplĭ... (očekivana morfologija)

Nekoliko leksičkih podataka:

lājat 'psovati', nimun kolĭ 'nemam kada', trŏ (= trohu) 'malo', zĭne 'žito', ur (= jur) 'već', mustāci 'brkovi', gŭĕni zŭbi (prema gutni zubi u Borištofu), gŭta 'jabučica', pĕrle 'prije', tĕdun 'tjedan' (cf. u Bandolu tajdan ta jĕ dan), lie^ođĕ 'leđa', nāša mistā su lĭpā: nāše mīsto je lĭpo.

BILJEŠKE

1) Čakavskih utjecaja ima u slovenskom terskom dijalektu (v. Ramovš, Kratka zgodovina 127), a bjelokrajinski je dijalekat još i danas mješovit hrvatsko-slovenski govor (v. Ramovš, Dialekti). O seobama naših bjegunaca na današnji slovenski teritorij v. J. Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, SEZ 30 (1924) i u A. Melika, Slovenija — Geografski opis, 1935, 864—6.

2) Usp. Adolf Mohl, Horvátok bevándorlása 1533-ban, Budapest 1915.

3) Usp. bibliografski podatak pod br. 2

4) Potanje je o vremenu iseljavanja i o područjima odakle se vršilo iseljavanje pisao M. Ujević u knjižici pod naslovom »Gradišćanski Hrvati« u izdanju Društva sv. Jeronima, Zagreb, 1934. Ima, dakako, i druge starije i novije literature, naše i strane, o tom problemu. U naše se vrijeme tim problemom intenzivno i uspješno bave i sami Gradišćanci.

5) Velika većina gradišćanskih govora ima artikulaciju po kojoj je ekspiratorna sila razdijeljena na slogove tako da akcentuirani slog ne odvaja od neakcentuiranih, prema čemu se taj izgovor približuje mađarskom; to se osobito osjeća kod starijih inteligenata koji su svršili mađarske škole (usp. npr. izgovor gđspōdīnē). Na taj su način ostali vokali dobro sačuvani, ali je intonacija u nekim govorima stradala; zacijelo je gdješto pod utjecajem mađarskog jezika silazna intonacija obladala (npr. u Petrovu Selu govore jāsla i jāsla). Kako mađarski jezik nema naše a, a ima ā, to oni koji su prošli kroz srednje i eventualno i više mađarske škole, i za naše -ā (tj. ā na kraju riječi) uzimaju mađarsko ā (á); tako se npr. u Petrovu Selu čuje srīdā mj. srīdā, o(d) četrkā do četrkā, ot pietkā do pietkā (Duljenje vokala ā u drugim prilikama nije iste vrste.).

Kad znamo da su gotovo svi potomci naših bjegunaca dvojezični, a stariji obično i trojezični, jer uz hrvatski jezik znaju i njemački i mađarski, onda se ne bismo smjeli čuditi da je naš izgovor još jače stradao. (Usp. u Ivšića, c. d. str. 749.)

6) Usp. npr. B. Finka i A. Šojat, Govor otoka Žirja. Rasprave Instituta za jezik JAZU br. 1, str. 164—5. (Zagreb, 1968).

7) Usp. Ivšić, c. d. str. 753.

8) Usp. Ivšić c. d. str. 755-6.

9. Usp. Ivšić, c. d. str. 758.

III

Karte

Da bi se dobio približan uvid odakle potječu naši bjegunci, kako su razmješteni na područjima u Austriji, Mađarskoj i Čehoslovačkoj gdje danas žive njihovi potomci, kada su se iselili i kojoj dijalekatskoj grupi pripadaju, — donosi se 6 karata na kojima su obuhvaćeni svi ti podaci. Naslovom karata određen je i njihov sadržaj, a legendama se na kartama utvrđuje potanja diferencijacija obuhvaćenih podataka. Karte su, prema tome, same po sebi dovoljno obavijesne i ne zahtijevaju posebne komentare, osim onih koji su obuhvaćeni ili uvodno ili u prikazu govornih osobina.

1. Približne dijelekatске granice danas i prije seoba

legenda:

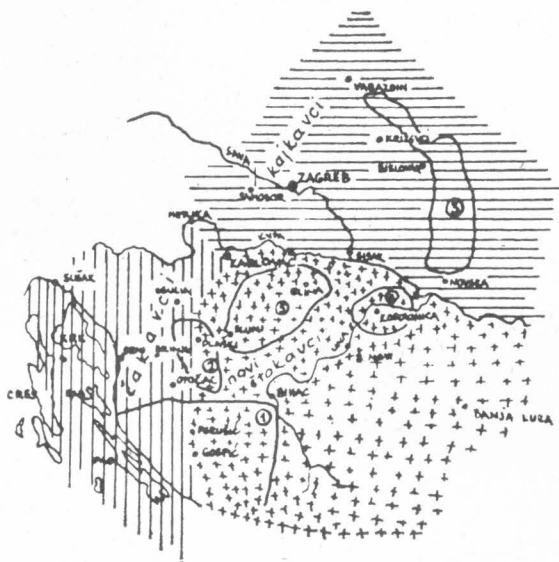
danas } Kajkavski
 nekad }

danas } Čakavski
 nekad }

danas } Staroštokavski
 nekad }

- ○ Potomci u Gradišću, Žumberku i dr.
- ● Potomci u Mađarskoj i Slovačkoj
- ● Potomci u Zap. Mađarskoj

2. PODRUČJA I VRIJEME SEOBE

legenda:

1. 1522-27 Šopronj
2. 1532-1533 Štajerska, Donja Austrija, Šopronj
3. 1537-1545 Zap. Mađarska, Vedešin, Koljnof, Sv Mikula
4. 1556-1561 na Pinku
5. 1565-1579 Srednje i gornje Gradišće, Moravska, Bratislava, Hr. Grob

4. HRVATSKA NASELJA U ČEHOSLOVAČKOJ

